

Генералмајор ВЕКΟΣЛАВ КОЉБ

РАЗМИШЉАЊА О СТАЛНОЈ ФОРТИФИКАЦИЈИ

Проблем сталне фортификације био је одувек предмет дискусија и противречних гледишта. Ово је и потпуно разумљиво, јер постоји непрекидна утакмица између заштитних и нападних средстава, између бетона, односно оклопа и ватреног оружја и тсл. У тој утакмици добија превагу час једно час друго средство или се уносе неке измене у њихов узајамни однос.

Сталној фортификацији се врло често оспоравало право постојања, јер се обично улажу огромне суме новца и ангажују велике масе радне снаге у њене објекте који не могу да се прилагођавају новим нападачким средствима, нити да мењају места, итд. На тај начин они често остају само сведоци великог, али бескорисног напора и материјалних жртава. Међутим, врло често се претерује у оценама тих објеката. Тако су се по завршетку Другог светског рата, с обзиром на његов маневарски карактер, јака пробојна средства и тродимензионално вођење операција, чула многа мишљења о несавремености сталних фортификационих објеката. Суд се махом доносио на основу потпуно негативне оцене улоге сталне фортификације у току прошлог рата. Међутим, такве оцене су произашле на основу потпуно произвољних закључака или зато што се у сталној фортификацији тражио свемогући и сигуран лек за одбрану од нападача, уместо да се тражило само средство за ојачање осталих одбранбених и нападачких средстава.

Велики фортификациски радови често су били повод да је у ратним доктринама преовладао дух дефанзивности, непокретљивости, успављивања народа и неоправдане вере у сигурност. Међутим, требало је да се постигне баш супротно, тј. да стална фортификација не буде само средство за ојачање одбране, већ и елемент који омогућава маневар, односно да она постане ослонац за офанзивне акције и тсл. Творци фортификациских система појединих држава много су нападани и критиковани, јер, наводно, ови системи нису испунили сврху за коју су изграђивани. Тако је, на пример, много критикована „Мажино линија“ зато што, по мишљењу тих мудраца, није омогућила да се спречи инвазија Француске. Већ из ових речи извире тенденција да се фортификација постави као главно средство противу нападача, што није могло да се постигне ни у ранијим епохама, а не може се очекивати ни у будућности.

Један од важних задатака који је имала „Мажино линија“ био је да се спречи изненадни напад Немаца на Француску. У време почетка њеног грађења, Немачка је, према Версајском уговору, била принуђена да држи само професионалну војску (Рајхсвер) јачине 100.000 људи. Француска је, међутим, зазирала и од такве снаге, нарочито због добре извежбаности и покретљивости Рајхсвера, агресивних поступака Немачке у прошлости, као и добро познатог квалитета немачког војника. Ово тим пре што је Француска знала за разне прикривене мере којима се Немачка служила у циљу изградње јачих оружаних снага, опремљених савременим средствима, које су иначе биле забрањене уговором о миру (преношење ваздухопловне индустрије у иностранство, слање људства у СССР за обуку тенкиста итд.). Требало је да „Мажино линија“ отклони опасност од овакве изненадне агресије. Доцније, када је доласком на власт Хитлера отпочело масовно изграђивање немачке оружане снаге, требало је да „Мажино линија“ одигра троструку улогу: *прво*, да Француску заштити од изненадног напада Немаца и да створи потребно време за мобилизацију, концентрацију и стратешки развој француске војске; *друго*, да се скрати фронт могућих маневарских дејстава Немаца, упућујући их да у циљу обиласка „Мажино линије“ изврше своје операције било на запад, преко неутралне Белгије, Луксембурга и Холандије, било на југ, преко неутралне Швајцарске; и *треће*, да оперативним снагама послужи као застор — штит, под којим ће маневровати према непријатељу, који би покушао да продре на Француску територију, било западно или јужно од „Мажино линије“.

Први задатак (заштиту мобилизације, концентрације и стратешког развоја) „Мажино линија“ је у потпуности извршила. Напад на Француску могао је отпочети тек осам месеци после почетка непријатељстава, односно седам месеци по завршетку операција на истоку — према Пољској.

Други задатак (каналисање непријатељских операција на зоне западно и јужно од „Мажино линије“) такође је у потпуности извршен. Немачки напад је ограничен на зону западно од те линије, где је ангажована главнина немачких снага, а само немачка група армија „Ц“ (генерала фон Леба) — 1 и 7 армија — развијена је фронтално према „Мажино линији“, углавном ради везивања снага распоређених на утврђеном делу фронта. У првој фази рата (од 10 маја до 10 јуна 1940 године) немачки напад се ограничио, углавном, на неутврђени део фронта западно од „Мажино линије“ између Седана и обале Канала, доводећи до расула и капитулације Северну групу армија генерала Бијота. То је принудило Французе да из рејона „Мажино линије“ извуку највећи део снага, које су биле намењене за маневарско дејство у рејону тврђавског фронта. Непријатељ је, према томе, својим маневром натерао Французе да одголите бржљиво припремане тврђавске рејоне „Мажино линије“. Па чак ни тада она се није могла пробити фронталним нападом, већ је одбрана на њој парализована тек немачким дејством непосредно на позадину „Мажино линије“ — после извршених пробоја на Ени и Соми, у току јунске офанзиве 1940 године.

Трећи део задатка (заштита маневра оперативним покретним снагама) „Мажино линија“ није извршила, али не зато што нису постојала одговарајућа фортификациона постројења, већ зато што се француска војска, односно њено маневарско крило, јурећи у белгиско — холандску клопку, коју су јој припремили Немци, у отсудног моменту лишило заштите коју је пружала „Мажино линија“. Поред тога, Француска војска није уопште била васпитана и обучена за вођење брзопокретних операција, нити је за то имала одговарајући маневарски инструмент у виду крупних оклопних група.¹⁾

Не може се, међутим, прихватити тврдња оних писаца који наводе да Француска није имала одговарајућих савремених маневарских снага због тога што је дала превагу фортификацији, трошећи тиме несразмерно велике суме на пасивну страну ратног инструмента. Данаас је већ доказано да су Французи у тенковском наоружању били не само бројно равни Немцима, већ и јачи. Дакле, суштина проблема није лежала у недостатку тенкова, већ што они нису били организовани у јединице и употребљени онако како су изискивале тадашње прилике. Међутим, истина је да је Француска у погледу ваздухопловних снага знатно заостајала за Немачком. У сваком случају, постојање „Мажино линије“, добијена победа 1918 године и замореност из Првог светског рата успавали су у извесној мери борбени дух француског народа. Али само постојање утврђења не мора да има тако парализујуће дејство, кад се зна да је Француска увек придавала велики значај сталној фортификацији и на томе пољу дала највеће капацитете (Вобан). Иако је после рата 1870/71 године према Алзасу и Лорену појачала и доградила фортификациска постројења познатим одбранбеним завесима (Верден, Тул, Епинал, Белфор), то јој ипак није сметало да 1941 године уђе у рат са доктрином „*offensive à outrance*“ (напад по сваку цену), коју су проповедали Гранмезон, Фош и др.

Фински систем утврђења у Карелији („Манерхајмова линија“) грађен је на концепцији да Финска неће сама водити рат са Совјетским Савезом, већ у коалицији било са целом Западном Европом, било само са Немачком. Међутим, десило се баш то да се у рату наша шестомилионска Финска сама према двестомилионском Совјетском Савезу. Па ипак, Карелиски утврђени фронт не само да је створио потребно време за мобилизацију и концентрацију финске војске, већ је омогућио Финцима да неколико месеци одолевају огромној бројној и техничкој надмоћности Совјетске армије, наносећи јој изванредно велике губитке.

Немачки Западни бедем (*Westwall*), односно „Сигфридова линија“, такође је изванредно одиграо своју улогу. Пре свега, он је извршио заштиту позадине немачке војске за време похода на Пољску. Посада од свега шест дивизија и извесног мањег дела трупа у слабијим саставима служила је на Западном бедуму као штит према вишемилионској армији западних Савезника. Свакако да је Западни бедем са тако слабом посадом могао одиграти своју улогу због слабог мо-

¹⁾ Види чланак: „Мирнодопске тенковске доктрине и ратна стварност“, објављен у „Тенковском гласнику“, бр. 4/52.

рално политичког стања армије западних Савезника и због тога што се није сагледала пуна опасност која је претила Француској од Немачке. Познато је да западни Савезници нису ни покушали да отпочну напад. Доцније, када су завршене операције у Пољској, поменути утврђени систем служио је као сигурна заштита концентрације Немачке армије са истока на запад, као и заштита њеног стратегиског развоја, а у пролеће 1940 године као стабилна основица и отскочна даска за поход на Француску, Белгију и Холандију. И, најзад, 1944 године, иако је утврђени систем био готово без наоружања, јер је оно било пребачено на обале Атлантика (Атлантски бедем), он је пружио прихват немачким армијама које су биле разбијене у Француској после искрцавања Савезника у Нормандији. У августу и септембру 1944 године, када је свима изгледало да Немачка стоји непосредно пред општим сломом, Немци су организовали врло живав отпор на својој западној граници, под заштитом Западног бедема. Многи су мишљења да су Савезници били принуђени на застој у операцијама због знатно одужених комуникација и немогућности масовне употребе француских, белгиских и холандских атлантских пристаништа, и то услед отпора немачких посада које су их браниле иако су биле окружене. Нема сумње да је и то био један од значајних фактора, али се мора имати у виду и друга страна тога проблема, тј. да су утврђења Западног бедема омогућила организацију немачког отпора и ојачала одбрану. Рат је не само продужен готово за читаву годину дана, већ су, под окриљем Западног бедема, Англосаксонцима приређена велика и веома непријатна изненађења, као што су неуспела операција падобранског корпуса у области Арнхајма и позната немачка зимска Арденска офанзива (децембар 1944), која умало није поновила седански подвиг из мајских дана 1940 године. Тако су посаде утврђења Западног бедема наносиле западним Савезницима врло осетне губитке у људству и материјалу, иако је било сваком јасно да је Немачка непосредно пред крахом.

Исто тако, чине се многи приговори и систему утврђења у оквиру тзв. Атлантског бедема, наводећи да фортификациски објекти нису могли да спрече инвазионе операције западних Савезника. Али, пре свега, треба констатовати да се ту ради о огромној дужини обале (6.000 км) на којој је могло доћи до искрцавања и да, према томе, није могло бити ни речи о неком непрекидном и јаким фортификациском одбранбеном фронту. Због тога се многи слажу у томе да је Атлантски бедем био највећи „блеф“ који се појавио у току Другог светског рата. Па ипак, и онакав какав је био, он је три године служио као заклон према Атлантику и омогућио Немцима да готово неометано врше операције према Совјетском Савезу. А када је отпочело само искрцавање, упркос потпуне надмоћи у ваздуху и на мору, први ешелон пребачених трупа ни издалека није успео да достигне објекте који су били предвиђени. Иако је заузеће вароши Кан, ове кључне тачке Нормандског Полуострва, било предвиђено за први дан операције, варош је заузета тек после месец дана. Исто тако је било пројектовано брзо заузеће важне раскрснице путева Вилер Бокаж, 35 км

у унутрашњости полуострва, а ова тачка је достигнута непуна два месеца доцније. Било је планирано да се полуострво заузме у року од четрнаест дана и да ће пробој са полуострва уследити после три недеље, тј. још пред крај јуна, а уствари је то постигнуто тек почетком августа. Овим се, наравно, не жели тврдити да су успорење проузроковала само утврђења Атлантског бедема, али се ипак мора признати да су она одбрани дала већу упорност и живавост. Међутим, није кривица до фортификације што ове повољне околности, које су делимично створене и њеном заслугом, нису искоришћене за извршење противофанзиве. Данас је већ утврђено да узрок овоме лежи у размислима о нападима у основној концепцији одбране између најодговорнијих немачких војних органа: Врховне команде (Хитлер), Команде Западног фронта (Рундштет) и команданта групе армија „Б“ (Ромел), као и у неодлучности да се сагледа истина да је нормандиско искрцавање главна операција, а не помоћна, у односу на главну која се очекивала на каналском делу обале. Када се све ово увидело, било је већ доцкан, па је и моменат за противофанзиву прошао. Тиме, наравно, није речено да би такве противакције уопште спречиле инвазиону операцију. Бројна, материјална и морална надмоћност западних Савезника била је тако велика да би им ова операција пре или доцније успела. Међутим, Немци су, ипак, могли да приреде западним Савезницима далеко веће неприлике него што су их стварно приредили.

Бивша југословенска гранична утврђења, на чије је изграђивање утрошено неколико милијарди динара, нису послужила ничему. Да ли је, међутим, томе крива неадекватност фортификације? Ова утврђења не би боље одиграла своју улогу ни у случају да је прихваћен неки други систем радова, да се имало наоружање за њих, да су била боље међусобно повезана, дакле, да су отклоњене мане које им сада оправдано приписују стручњаци. Све то не би могло спречити слом, који је морао доћи због нерешених политичких, националних и социјалних проблема, због издајства, петоколонијалства, саботерства, итд. водећих кругова.

Напред изнета искуства јасно указују:

— да је стална фортификација имала свој значај у прошлости, да га има сада, а да ће га вероватно имати и убудуће;

— да се треба чувати сваког претеривања и застрањивања у оцени сталне фортификације. Она не може постати интегрални лек за сузбијање напада, али не треба падати ни у другу крајност, па негирати сваку њену важност и корист;

— да стална фортификација служи као средство за ојачање ефикасне употребе наоружања пружајући већу или мању заштиту људству и материјалу од непријатељског ватреног дејства;

— да сталну фортификацију не треба сматрати само као елеменат за ојачање одбране, већ и као средство за обезбеђење сигурности напада и за стварање предуслова за маневарска дејства, а као таква, она треба да унесе у доктрину пре офанзивност него дефанзивну летаргију;

— да се стална фортификациска постројења морају изграђивати у општем оквиру разних операциских планова, тако да она постану компонента општих операциских дејстава, и

— да при изградњи савремених сталних утврђења треба јасно одредити њихову стратегиску, оперативну и тактичку намену.

На изградњу сталних фортификациских система у савременом рату као нови елементи (са којима ранији фортификатори нису морали рачунати) утичу:

— могућност почетка ратних дејстава без објаве рата, изненадном употребом ваздухопловних и мото-механизованих јединица;

— могућност дејства помоћу ваздушних десаната;

— већа могућност успешног поморског десанта него раније;

— чињеница, да дејства мото-механизованим јединицама добијају све више површински карактер и да она нису више у толикој мери везана за путеве, изузев у планини, на карсту, на мочварном земљишту и тсл.;

— употреба хеликоптера, што уноси сасвим нове елементе у организацију запречних фортификациских објеката на планинском земљишту, карсту, мочварном земљишту и тсл.;

— појава нових нападних средстава у виду зрна са великом пробојношћу, разноврсних средстава за рушење, пламенобацача и тсл., и

— могућност употребе атомских средстава, што може да има утицаја нарочито на изградњу површинских фортификациских објеката.

Могућност изненадне агресије у виду напада без објаве рата истиче у први план проблем могућности заштите од таквог напада и стварања држави времена да се припреми за рат, тј. да изврши мобилизацију уопште, а посебно концентрацију и стратегиски развој својих оружаних снага. Овај проблем истиче се нарочито код држава малог пространства, незаштићених природним препрекама (високе планине, пустиње, мочваре, мора и тсл.), код којих не може да се води борба по дубини слабијим снагама у циљу стварања времена за прикупљање главнине армије, ради давања отсудног отпора. Све нас ово наводи на помисао да би код таквих држава, поред предузимања мера у циљу одговарајуће организације оперативне војске, требало тражити решење заштите од изненадне агресије и у подесним фортификациским, мелиорационим, урбанистичким, хидротехничким и другим инжињерским мерама, и то у првом реду против изненадне агресије коју непријатељ може извршити мото-механизованим, ваздухопловним, ваздушнодесантним и поморскодесантним јединицама. Може се рећи да се успешном одбраном од првог налета у изненадној агресији у исто време знатно повећавају изгледи успешне одбране уопште, пошто се тиме обезбеђује успешно савлађивање мобилизациске кризе. Као најбољи пример за то може да послужи првобитни успех у заустављању агресије у Кореји. Пољска, Норвешка, бивша Југославија, у годинама 1939—41, биле су тако брзо савладане, поред осталих

узока, првенствено због тога што су биле нападнуте у току саме мобилизације, дакле у периоду који и сам по себи значи највећу државну кризу.

Војни стручњаци и мислиоци, који увиђају потребу фортификациског припремања земље за рат имају веома подељена гледишта у погледу извођења самог фортификациског уређења, тако да се често наилази на једнострана решења и претеривања.

Једни сматрају да се и убудуће може применити систем утврђених фронтана изграђен било у виду јаким отпорних центара (чворова) — Мажино типа, било у виду расутих мањих утврђења бункерског типа, дакле, у виду система примењеног нарочито на немачком Западном беду, с тим да се и у једном и у другом случају објекти граде над или под земљом или у стењу, а све то, наравно, уз одговарајућу комбинацију осталих фортификациских елемената као на пример, препрека, маскирних радова и тсл. Но, и код овога решења има разних варијанти, које се крећу од принципа непрекидности по фронту, па до принципа заштите, односно затварања само тенкопролазних праваца. Ипак се сви слажу у једном, а то је да дубина утврђене зоне треба да буде већа но што је била на утврђеним фронтонима са којима су поједине државе ушле у прошли рат. Разлика је, међутим, у схватању шта се подразумева под „већом дужином“, тј. да ли сталним фортификациским објектима треба обухватити два, три или више узастопних положаја, или ићи тако далеко да се државна територија утврђује по целој дубини. При томе се, наравно, појављује проблем како сва ова решења ускладити са финансиским и материјалним могућностима дотичне државе.

Друго решење уопште одриче оправданост сталних фортификациских објеката, јер сматра да је основна слабост такве фортификације баш у њеној сталности која онемогућава свако изненађење, и што се свако утврђење за које се унапред зна где се налази и како је грађено може савладати. Због тога противници сталних бетонских, оклопних и подземних објеката сматрају да треба прихватити идеју немачког пуковника Шумана о стварању покретног оклопног фронта. Та идеја је никла при крају прошлог столећа, а на њеним принципима је био изграђен румунски систем утврђивања према некадашњој царској Русији, тзв. „оклопни фронт на Серету“. Тада су се, истина, оклопне куле премештале специјалним возилима — колицима. Данас би по мишљењу приврженика те идеје, ту замисао требало модернизовати, пошто нам за то стоји на расположењу експлозивни мотор. Дакле, оклопне фронтане *à la Schumann* треба стварати тенковима и другим врстама оклопних возила, па макар она била и старијег модела. Уместо да се одреде за расход, треба их предвидети за покретне оклопне бункере којима се може маневровати према потреби. То непријатеља држи у неизвесности, приређује му изненађења, а све то појачава заштиту и јачину одбране. Ту се, према томе, појављује нови појам — покретних (преносних) фортификациских објеката, односно отпорних тачака.

Треће решење проблема заштите од напада брзопокретних јединица огледа се у унапред припремљеном и добро организованом систему запречавања, а нарочито у виду рушења, који би био припремљен почев од граничног фронта, па на целој дубини државе, односно до административне базе армије или, другим речима, до неке централне области која би претстављала редви државе.

Четврто решење, које је најекономичније, али које ипак претендује да буде врло ефикасно, сматра да одбрану земље треба обезбедити одговарајућим далекосежним мелиорационим, хидротехничким, урбанистичким и другим инжињерским мерама у комбинацији са дејством оперативних (маневарских) јединица. На пример, поменуте мере би се могле огледати у следећем:

— изградњи система наводњавања у виду читавог сплета канала за вештачко наводњавање земљишта, који уједно претстављају и противтенковске ровове, и система брана за наводњавање, односно за стварање мочварно — поплављеног земљишта, као сигурне препреке за све родове копнене војске;

— изградњи вештачких језера за гајење рибе, која ће служити и као противтенковска препрека;

— пошумљавању тенкопролазних зона и праваца, а у шумама уопште — извођење таквог система путева и просека, који ће моћи да послуже за ефикасну уздужну, фланкирајућу и косу ватру, уз одговарајућу топографску организацију пошумљеног земљишта у циљу стварања услова за ефикасну артиљериску и минобацачку ватру;

— повлачењу траса путева и железница тако да буду што боље заштићени природним противтенковским препрекама (речни токови, језера, планине и тсл.);

— продубљивању речних корита и што стрмијем сасацању обала у циљу омогућавања пловидбе, затим, подизању стрмих насипа ради заштите од поплава, као и свима другим мерама које ће уједно појачати корита река и канала и створити од њих противтенковске препреке;

— онемогућавању стварања великих градова децентрализацијом власти, како би се смањили циљеви за дејство из ваздуха, а специјално за дејство атомских бомби;

— растреситости унутар градова избегавањем прекомерно високих зграда, нагомилавања зграда и уских улица, настојећи да се што више изграђују мале и ниске зграде са баштама и парковима, а све у циљу смањења дејства бомби — нарочито атомских — бачених из авиона, као и граната избачених из артиљериских цеви;

— појачању варошког саобраћаја у виду подземних железница и аутопутева, који ће на случај рата послужити и као противавионска склоништа, уместо да се граде скупа, посебна противавионска склоништа;

— локационој студији сваког осетљивог објекта: индустриског предузећа, пута, железничке пруге, моста, тунела, итд. и прилагођа-

вању његовог места сигурности борбеном дејству са земље, из ваздуха или са мора;

— маскирним мерама у циљу заклањања од виђења важних објеката, као што су: подизање дрвореда дуж путева, нарочито са модерним коловозом (чиме се уједно спречава да они постану авионске писте), подизање шума и паркова око индустријских објеката, мостова и тсл.;

— избегавању железничких и путних мостова, стрмих усека и тсл. као подесних ваздухопловних циљева и њиховој замени тунелима кроз суседна брда или пак подводним тунелима, налик на оне испод Сене, Темзе, Хадсона и тсл.;

— изградњи подземних хидроцентрала, фабрика, радионица, телеграфско-телефонских централа, авионских хангара, хотела, болница, просторија за смештај најважнијих управних органа, итд.

Природно је, да су набројене мере захватиле проблем на врло широкој основи и да је за његово остварење потребна сарадња свих одговорних фактора државне управе, а не само војних органа. То је проблем који може да се реши једино у оквиру израженом појмом — *народна одбрана*.

Било би погрешно усвојити неко од напред изнетих решења као посебно, па га онда интегрално примењивати на целој државној територији. Правилност решења ће се огледати у целисходној *комбинацији сва четири решења и њиховом примењивању према конкретним приликама* на појединим фронтима, деловима фронта, односно правцима, водећи, наравно, рачуна и о материјалним и финансиским могућностима, као и о расположивом времену. Према томе, савремена стална фортификација нема више једностранни класични облик, ограничавајући се само на фортификацију у ужем смислу, већ обухвата *уређење државе у инжињериском смислу уопште*: фортификација, покретне оклопне тачке, запречавање, хидротехнички, маскирни, мелиорациони, урбанистички радови.

Ако се усвоји гледиште да је први задатак сталне фортификације да заштити државу од изненадне агресије, чији су носиоци мото-механизоване и ваздухопловне, а евентуално и поморске снаге, излази да би у првом реду хитности дошло у обзир само уређење појединих тенкопролазних праваца у противтенковском смислу, као и предузимање мера за спречавање ваздушних и поморских десаната.

Што се тиче предузимања фортификациских радова по дубини, неопходно је да се, после затварања праваца који прелазе гранични фронт (подразумевајући, наравно, изградњу на довољној дубини), отпочне са радовима на фортификациској заштити административне базе, односно на утврђивању редвија државе. Ако је та централна област заштићена природним препрекама (морем, језерима, рекама, планинама и тсл.), ово неће претстављати неке нарочите тешкоће, јер ће у том случају, такође, бити могуће да се врши затварање само појединих тенкопролазних праваца, отсека подесних за поморске десанте

и просторија за ваздушне десанте, прилагођавајући некадашње решење запречних форова савременим условима борбе.

Када се постигне заштита граничног фронта и редвија, мора се помишљати и на изградњу заштитних објеката у међупростору границе и редвија, чиме ће се, заправо, тек добити потребна фортификациска дубина. Често се чује мишљење да насељена места, у којима се обично налазе важне раскрснице и чворови комуникација, могу врло добро послужити као фортификациски објекти у циљу спречавања брзог надирања мото-механизованих снага. То је донекле тачно, али треба имати у виду и то да насељена места постају врло осетљиви објекти за дејство атомских бомби и пројектила. Овај проблем је постао нарочито акутан откако се атомско наоружање преноси и на тактичко поље, што значи да би тактичко ваздухопловство атомским наоружањем могло да крчи пут за брзо надирање оклопних и моторизованих снага „чистећи насељена места“. Ово нам указује да се не би требало уздати само у запречну снагу насељених места, већ да треба предузимати напред побројане фортификациско-инжињериске мере и по целој дубини, а нарочито дуж праваца подесних за брзо напредовање мото-механизованих снага. Дуж таквих праваца, поред мера запречавања и инжињериских мера у ширем смислу побројаних у четвртом фортификациском решењу, могли би корисно да послуже и поједини стални фортификациски објекти подземног или надземног бетонско — оклопног типа; они би бранили поједине раскрснице ван насељених места, речне прелазе, теснаце и друга тактички погодна места која су подесна и за организовање противтенковске одбране, пошто она засада претставља чворни проблем одбране од изненадне агресије.

У погледу употребе фортификациских објеката појављује се још један врло актуелан проблем. Наиме, врло често се чује, да се одбрана фортификациских објеката може поверити и трупама слабијег квалитета. Међутим, такво гледиште могло би да има врло тешке последице. Треба бити начисто са тиме да су фортификациска постројења била увек, а и да ће убудуће бити циљеви врло јаким непријатељских разорних дејстава. Остати под таквим околностима у објекту и успешно дејствовати из њега могу само људи изванредних квалитета. Због тога није чудо што се у прошлом рату свуда, па и код нас, врло често дешавало да људство више воли да остане ван објекта, па да ту и изгине, иако је било очигледно да би им фортификациски објекат пружио одличан заклон. Каквим све кризама подлежу посаде утврђења најбоље показују примери из одбране Верденских форова Во, Дуомон, Тиомон, и др. из времена Првог светског рата, у којима су посаде биле изложене тако јаким живчаним потресима да је било и појава лудила. Према томе, да би фортификациски објекти били заиста добро искоришћени, потребно је да их брани трупа доброг квалитета. Међутим, ту није довољан само њен морални квалитет, већ и извежбаност и навикнутост на борбу у фортификациском објекту. Овим се наравно не инсистира на томе да сви објекти морају да имају сталне посаде, као што се нормално примењивало у ранијим епохама.

Такво решење сувише би расипало снаге и доводило у питање квалитет оперативне армије. Тако се замера Французима да су, у прошлом рату, у рејонима „Мажино линије“ задржали најбоље трупе, тј. јединице које су имале највећи проценат активног и кадровског људства, док су оперативне јединице биле састављене махом од резервиста. У овоме је било свакако претеривања, али не би било правилно прихватити ни гледиште, које се поводом тога износи, да су посаде „Мажино линије“ могле бити посве другостепеног квалитета. Дакле, потребно је наћи правилно, уравнотежено решење, стим да најважнији објекти и на најосетљивијим правцима морају имати своје сталне посаде у најнужнијем обиму, а такозвана мобилизациска резерва треба да буде попуњена људством настањеним у најближој околини објекта. Али, овде фортификациска страна не решава проблем одбране од изненадне агресије, а нарочито проблем противтенковске одбране. Такво схватање значило би само успављивање на неоправданим надама и уношење дефанзивног духа у ратну доктрину. Због тога је неопходно да стални фортификациски елементи буду само један скромни беочуг општих мера у организовању такве одбране. Фортификациски објекти, групе таквих објеката или читави утврђени рејони, треба да послуже као ослонац за маневарско офанзивна дејства оперативних јединица. У противном, фортификација ће остати мртва и неће дати оне користи које се од ње очекују.

„ВОЈНА БИБЛИОТЕКА“ издала је III књигу серије класика

„ТВОРЦИ МОДЕРНЕ СТРАТЕГИЈЕ“

од Ерла у којој се кроз научне радове и праксу Макијавелија, Вобана, Фридриха Великог, Наполеона, Клаузевица, Жоминија, Енгелса, Маркса, Лењина, Молткеа, Фоша, Лојд Џорџа, Клемансоа, Черчила, Лудендорфа, Махана, Дуета и других војсковођа приказује развитак војне мисли од XVI века до Хитлера.

Ово веома интересантно дело има преко 600 страна у платненом повезу, и можете добити по цени од 380 динара.